

ÂKİF PAŞA VE TORUNU İÇİN YAZDIĞI MERSİYE ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Cafer GARİPER

Özet

XIX. yüzyıl klâsik sanatkârlarından Âkif Paşa, Adem Kasidesi ve Mersiye ile yenilik yapan bir şair olarak değerlendirilmiştir. Onun bu yazımızda üzerinde durduğumuz Mersiye'sinde ölümü ele alış şekli araştırmacılarca Türk edebiyatı için bir yenilik sayılmıştır. Oysa Âkif Paşa'dan beş yüzyıl kadar önce Yunus Emre ölüm temini benzer şekilde ele almıştır. Âkif Paşa'nın ölüm teminde yaptığı yenilik, ancak dönemiyle sınırlı tutulduğunda anlam kazanır.

Anahtar kelimeler: Âkif Paşa, şiir, Mersiye, ölüm.

An Evaluation on the Mersiye Written by Aşık Pasha for his Grandchild

Abstract

Akif Pasha, one of the classic artists of the 19 th century, is regarded as a pioneer in poetry with his Works of Adem Kasidesi and Mersiye. In this article we will try to explain his Mersiye which deals with the theme of death and this work is highly regarded as an innovative piece in Turkish Literature by researchers. But contrary to this view roughly five hundred years ago, it was Yunus Emre who dealt with the theme of death with a similar style to Akif Pasha. We believe that if Akif Pasha's death theme is viewed in his own time then it will make sense.

Key words: Akif Pasha, Mersiye, death, poetry.

Bu çalışmada düz yazıları ve iki şiiri ile edebiyat dünyasında dikkatleri çeken XIX. yüzyıl sanatkârlarından Âkif Paşa (1787-1845)'nin edebî kişiliği ve Türk edebiyatının yenileşmesi yolunda adından çokça söz edilen *Adem Kasidesi* üzerinde kısaca durulduktan sonra torununun ölümü üzerine yazmış olduğu *Mersiye*'nin Türk şiir geleneği içerisindeki yeri belirlenmeye çalışılacaktır. Edebiyat araştırmacılarının, kendisinden sonra gelen yenilikçi sanatkârlar üzerinde yaptığı etkiyle ölüm temininin Türk şiir geleneği içerisindeki

gelişim çizgisinde belirli bir paya sahip olduğunu ve yenilik getirdiğini ifade ettikleri bu *Mersiye*, metinlerarasılık çerçevesinde Yunus Emre (1240?-1320)'nin şiir dünyası ile karşılaştırmalı olarak tartışmaya açılacaktır. Yunus Emre'nin yanında ölüm temine bağlı olarak Ahmed-i Yesevî, Şeyyad Hamza ve Âşık Yunus'un şiirleriyle de metinlerarası ilişkiler çerçevesinde ilgi kurulacaktır. Böylece edebiyat tarihçileri ve araştırmacılar tarafından zaman zaman ele alınan yahut bir vesileyle sözü edilen bu *Mersiye*'nin Türk şiir geleneği içerisindeki yeri belirlenmeye çalışılacaktır.

Klâsik Türk edebiyatı vadisinde eser kaleme alan Âkif Paşa, Tanzimat senelerinde daha çok *Tabşıra* adlı nesir kitabıyla ve mektuplarıyla tanınan yazar, şair ve siyaset adamı olmuştur. Hırslı yaratılışı, çalışkanlığı ve gayretiyle hariciye ve dahiliye nazırlıklarına kadar yükselmiş, fakat, siyasî rekabet ve talihsizlikler yüzünden çeşitli azil ve sürgünleri yaşamak zorunda kalmıştır. Âkif Paşa, sürgün yıllarında çok ıstırap çekmiş, yalnızlığa düşmüştür. Yakınlarına yazdığı mektuplarda sık sık yalnızlıktan şikâyet eden şair, kaynakların verdiği bilgiye göre Bursa'da iken intiharı bile düşünmüştür. Dönemi içerisinde başarılı bir siyaset adamı olarak görülen Âkif Paşa, bazı araştırmacılar tarafından "*oldukça kabiliyetli, hoş ve müşfik bir mizaca sahip ve doğru olduğuna inandığı şeye sonuna kadar sadık kalan bir şahsiyet*" (Gibb 1999: 489), "*sâkin ve ağırbaşlı (...) etken ve bilgili*" kişiliğe sahip biri (Koloğlu 1986: 8) olarak değerlendirilirken bazı araştırmacılarca da ihtiraslı, kindar, ikbalperest, huysuz ve kavgacı biri olarak nitelendirilir (Tanpınar 1982: 93, Kaplan 1978: 21, Uçman 1989: 261).

Onun *Adem Kasidesi*'ne dikkatle bakılırsa bu şiirin kendisiyle didişmekten zevk alan bir mizacın ürünü olduğu görülür. Sanatının genel görünüşü itibarıyla yaratıcı sanatkâr kabiliyetine sahip olduğu pek iddia edilemeyecek olan Âkif Paşa'nın belki de *Adem Kasidesi* ile *Mersiye*'sinin dikkatleri üzerinde toplamasının temelinde yatan sebep, bu iki şiirinde daha ziyade bir mizacın insanı olarak konuşmasıdır. Denebilir ki, bu iki şiiriyle Âkif Paşa'nın sanatı yaşanan hayatın arızalarının yarattığı çatışmanın üzerine mizacın eklendiği alanda varlık kazanır. Klâsik edebiyatta geleneğin belirlediği teşrifat üslûbunun (Akün 1994: 421) dışında kendi sesini bulduğu zaman bütünüyle bir mizacın içinden konuşmasıyla bize bir buhranı yaşayan ve ıstırap çeken hakiki insanı verir. Ahmet Hamdi Tanpınar'ın "*ancak sıkıntı ve ıztırap anlarında şair olan Âkif Paşa*" (Tanpınar 1982: 93) tespiti bu manada tam yerindedir. Zira, "*Nedim müstesna, Âkif Paşa edebiyatımızda bir mizacı bütün ilcâlarıyla konuşuran adamdır.*" (Tanpınar 1982: 94). Hiç de sanat dehasıyla dünya-

ya geldiği söylenemeyecek olan Âkif Paşa'yı, bir mizacın insanı olarak konuştugu bu iki şiiri, yeni nesiller üzerindeki tesiriyle yaşadığı çağı aşarak gelecek zamanın şairi yapar.

Türk edebiyatının yenileşmesi problemi çerçevesinde Âkif Paşa'nın edebî kişiliği ve eserleri üzerinde durulmuştur. Nâmık Kemal (Âkif Paşa 1305: 7, Yetiş 1989: 122), Ebuzziya Tevfik (Ebuzziya Tevfik 1308: 107-108), Şemsettin Sâmî (Şemsettin Sâmî 1996: 3048), Muallim Nâci (Muallim Nâci 1308: 205, aml 1995: 304), E. J. W. Gibb (Gibb 1999: 489) ve Arthur Alric (Tanpınar 1941: 245) gibi bazı edebiyat adamları ve araştırmacılar tarafından daha çok düzyazılarıyla yeni edebiyat anlayışının kurucularından biri olarak gösterilen Âkif Paşa; Süleyman Nazif (Süleyman Nazif 1926: 1568-1569), İbnülemin Mahmut Kemal İnal (İnal 1988: 86-87), M. Fuad Köprülü (Köprülü 1989: 299), A. H. Tanpınar (Tanpınar 1941: 245-246), İsmail Habib [Sevük] (Sevük 1943: 6), Mehmet Kaplan (Kaplan 1978: 20), M. Kaya Bilgegil (Ölmez 1997: 53-69), Abdullah Uçman (Uçman 1989: 261-262), Şerif Aktaş (Aktaş 1996: 31) ve Ali İhsan Kolcu (Kolcu 2002: 17-36) gibi bazı araştırmacılarca da klâsik Türk edebiyatının içerisinde eski zihniyetin devamı olarak değerlendirilir ve eski zihniyetin içinde yaptığı yeniliğe dikkat çekilir. M. Kayahan Özgül ise onu "*Eskinin Yenileri*" arasında sayar (Özgül 2000: 103-105). *Adem Kasidesi* ile Goethe'nin *Genç Werther'in İstirapları* romanı üzerinde karşılaştırma yapan Yavuz Demir de kasidenin devri içindeki yeniliği üzerinde durur (Demir 1992: 25-27). Âkif Paşa'nın batı dili bilmediğini, batıya her konuda yabancı olduğunu ifade eden Gibb, onun hem resmî dili, hem de o zamanların revaçta olan edebî üslûbunu karıştırarak vücuda getirdiği düzyazı ile eski yazış tarzını değiştirdiğini ve düzyazıda bir ihtilâl yaptığını söyler (Gibb 1999: 489-490, Tanpınar 1941: 245, aml 1992: 193). Âkif Paşa'yı "*tamamen yeninin içinde düşünmek bu çizgiyi zorlamak demek olur*" (Kavaz 2002: 58) diyen ve "*bizim edebiyatımızda gerçek anlamda yenilik, batıdaki örnek ve türlerle karşılaştıktan sonra ortaya çıkmıştır*" kanaatini taşıyan İbrahim Kavaz, onun, dilin edebî türleri ifade edebilecek gelişmeyi kendi içinde sağlaması yolundaki katkısı üzerinde durur (Kavaz 2002: 62). Âkif Paşa'yı, "*edebî türlerin ortaya çıkmasında değil, edebî dilin Türkçeleşmesinde yeniliğin yol açıcısı olarak*" görür (Kavaz 2002: 68).

Âkif Paşa, her ne kadar eski zihniyeti ve hayat anlayışını sürdürüşü ile klâsik Türk edebiyatı içerisinde değerlendirilmeye müsait eserler vermişse de, İbrahim Şinasî'nin batı kaynaklı çabalarıyla başlayan yenileşme hareketinden daha önce sade bir nesre doğru giden diliyle, *Adem Kasidesi* ve küçük

yaşta ölen torunu için söylediği *Mersiye* ile yeninin kapısını aralar. Daha yerinde ve doğru bir söyleyişle, bilhassa yukarıda söz konusu edilen mizacın insanını veren bu iki şiiriyle, klâsik zihniyetin ve estetiğin dışına düşer. Her ne kadar bir iki şiirinde şahsî oluşun ve ferdin ifadesini arayan söyleyişe yönelir gibi görünürse de genel karakteri itibarıyla klâsik edebiyatın çemberinin dışına pek çıkamaz. “*O, ondokuzuncu asır başının hayatında, fikrî itiyatlarında, dilinde sarsılmış, değerlere bağlılık ve güveninde eski cemiyetin kesin standartlarından huzursuz bir ferdiyete giden insandır. Bu itibarla Keçecizâde’nin, Vâsıf’ın ve onlardan evvel gelenlerin birçoğunun eserlerinde hafif belirtiler halinde görünen bir yığın şey, Paşa’da bir nevi sarahat kazanır, demek hiç hatalı olmaz.*” (Tanpınar 1982: 94) Şair, diğer eserleri arasında hacim olarak küçük kalan “*‘Tabsıra’sı, bazı hususî mektupları, ‘Adem Kasidesi’ ve bilhassa torunu için yazdığı o küçük mersiye ile, herhangi bir yabancı tesire mâruz kalmaksızın, sadece hayatının ârızalarıyla yeni denilebilecek bir edebiyatın nümunesini vermiştir.*” (Tanpınar 1982: 94).

Âkif Paşa’nın *Adem Kasidesi*’nde “*içinde yaşanılan dünya ve varlığa karşı nefret duygusu kuvvetli bir şekilde işlenmiştir. Cennet, cehennem, hatta mutasavvıfların özlediği elest meclisine dönüş ve Tanrı’nın varlığında yok olma (fenâ), böylece ebediyete ulaşmanın (bekâbillâh) zıddı olan ‘adem’ kavramına methiye, İslâmî gelenek içinde oldukça yabancı bir düşüncenin tezahürüdür.*” (Uçman 1989: 262) Muhtevadaki gelenekten bu ayrılışa karşılık diğer yandan şiirin iç düzenlenişinde, dil ve “*kafiye’nin gelişi güzeline tâbi olan hayalleri ile, tamamiyle eski tarzın mahsulüdür.*” (Tanpınar 1941: 246). Âkif Paşa, metafizik karakterli eseri *Adem Kasidesi*’nde varlığın karşısına koyduğu yokluğun yarattığı paradoksun içinden kurduğu çatışmaya bağlı olarak dramatik insanın çelişkilerini vermesiyle, varlığa karşı yokluğu yüceltmesiyle, huzursuz insanın bunalımını eserinin geniş kadrosu içerisinde çeşitli cepheleleriyle sergilemesiyle Türk şiirine yeni bir tema getirir, yahut daha önce de yer yer üzerinde durulan temanın kadrosunu genişletir. Kötümser ruh hâli, buna bağlı olarak metafizik buhranı, başta Ziya Paşa ile Abdülhak Hâmit olmak üzere, sonraki nesiller üzerinde etkisini gösterecektir. “*Servet-i Fünûn şiirinin bedbinliğine varıncaya kadar az çok Âkif Paşa’dan gelen bir şeyler vardır.*” (Tanpınar 1982: 100). Hatta şairin bu kasidedeki pesimist ruh hâliyle Mehmet Âkif’e de etki etmiş olabileceği düşünülebilir (Uçman 1989: 261).

Âkif Paşa’nın, *Adem Kasidesi*’nden sonra dikkat çeken diğer şiiri *Mersiye*’sidir. Şair, sade ve samimi bir dille ve hece vezniyle torununun ölümü üzerine yazdığı bu koşma tarzındaki *Mersiye*’de ölüm olgusunu ve fikrini klâ-

sik anlayıştan farklı bir şekilde ele alır. Bu noktada A. H. Tanpınar'ın *Mersiye* hakkındaki “*Bu artık ne eski mersiye, ne tarih düşürme sanatının doğurduğu manzumelerin muvazaalı dünyasıdır, hatta ne de halk ağıtıdır. Küçük şeklinde ve nispeten durulmuş dilinde insanın tâ kendisini arayan yeni şiirdir.*” (Tanpınar 1982: 98) değerlendirmesine büyük ölçüde katılmakla birlikte, halk şiirindeki ağıtın ölüm hâdisesini zaman zaman kendi realitesinde bütün çıplaklığıyla sergileyebildiğini ve insanla bağ kurabildiğini de gözden uzak tutmamak gerekir.

Şair, bu *Mersiye* ile klâsik anlayışın ölüm sonrasını pek sorgulamayan tavrının dışına çıkarak, torununun küçük yaşta ölümünün ruhunda yarattığı derin ıstırapın tesiriyle ölümü ve ölüm sonrasını sorgulamaya girişir. Yer yer mezarlık âleminin içine eğilerek realist bir bakışla orada gördüklerini şiirin dünyasına taşır. Devrinin klâsik sanatkarları üzerinde açık tesiri belirmeyen bu manzumenin, *Adem Kasidesi*'nde de görüldüğü gibi, İbrahim Şinasî'den sonra gelen nesiller üzerinde etkisi olduğu gözden kaçırılmamalıdır. A. H. Tanpınar, *Edhem Pertev Paşa'nın 'Tıfl-ı nâim' tercümesinden evvel çocuk ve çocuk sevgisi temlerinin edebiyatımızda*” bu şiirle başladığını ifade eder (Tanpınar 1982: 100). Yenileşme döneminde bilhassa Recaizâde Mahmut Ekrem ile Abdülhak Hâmit'te bu *Mersiye*'nin tesirleri kendini gösterecektir. Bununla birlikte Âkif Paşa'nın *Mersiye*'sinin fonksiyonu, Tanzimat sonrası yenilikçi sanatkarları üzerinde ölüm teminde yaptığı etkiyle kalmaz. Bu şiiriyle şair, diğer yandan Cumhuriyet dönemi sanatkarlarının, doğrudan *Mersiye*'ye bağlamazsak bile, üzerinde ısrarla duracağı ölüm sonrasının da kadrosunu bir tarafla vermiş gibidir. Unutmayalım ki, metafizik derinlik kazanmayan, mezarlık âlemiyle ve bilhassa insan bedeni üzerinde duruşuyla sınırlı kalan bu şiir, devrinden çok sonra yeni yeni açılımlara imkân hazırlar yahut hiç değilse metinlerarası bağ kurabileceğimiz kadronun bir yanını verir görünmektedir.

Klâsik Türk edebiyatında mersiyelerle, halk edebiyatında ağıtlarla önemli bir yer tutan ölüm, İslâm medeniyeti dairesinde ruhun bedenden ayrılması olarak değerlendirilir (Demirci 1987: 94). Asıl itibarıyla kuvvetli ve köklü bir öte dünya inancı getiren İslâm dininin potasında yeni bir anlayış kazanan ölüm, korkunç olmaktan uzaklaşır. Zira, İslâmiyet ölümü karanlıkta ve bilinmezlikte bırakmamış, onu belirli bir vuzuha kavuşturmuştur. Her şeyden önce ölüm, mutlak bir son ve yok oluş değildir. Ölüm, bir başka âleme açılan kapıdır. Yunus Emre bunu, aynı zamanda Türk insanının, ölüme bakış açısını da gösteren şu mısralarla özlü ve güzel bir şekilde dile getirir:

Ko ölmek endişesin âşık ölmez bâkîdür
Ölmek senün nen ola çün cânun İllâhîdür

Ölümden ne korkarsın korkma ebedî varsın
(Yunus Emre 1997a: 80)

Denebilir ki, bu mısralarda ifadesini bulan ebediyet duygusu ve düşüncesi, ruhun ölümsüzlüğü fikri, İslâm medeniyeti içerisinde şekillenen Türk edebiyatının ana karakteristiklerinden birini kurar. Bir yönüyle hayatta ve onun yansıması olarak edebiyatta hazin görünen ölüm, diğer yanıyla insanı bütün benliğiyle kavrayan munis bir gerçeklik olur. Zira, İslâm medeniyeti dairesi içerisinde şekillenen anlayışa göre insanın asıl varlığını teşkil eden ruhtur ve ruh da ölümsüzdür. İnsanın sadece maddî tarafı, yani bedeni ölümlüdür. Ruh, bedendeki misafirliğini doldurarak bir istihâle geçirir, sonra ebedî âleme doğru yol alır. Bu inanış Yunus Emre'nin,

Ölürise ten ölür cânlar ölesi degül
(Yunus Emre 1997a: 220)

mısraında ifadesini bulur. Klâsik şiirin tasavvufî cephesinde ise huzuru ve gerçek kurtuluşu ölümden bulan şair, bunu bir korku unsuru ve ıstırap kaynağı değil, Mevlânâ'da gördüğümüz şekliyle, “şeb-i arus” (düğün gecesi, sevgiliye kavuşma ânı) olarak değerlendirir. O, ölüm hâdisesinin oluş sebebini ve mâhiyetini uzun uzadıya araştırma ihtiyacı duymaz. Zira, insan bilinemeyeni araştırır. Oysa sağlam bir inanç sistemine bağlı olan klâsik şair için ölüm, bilinmezlerle dolu başka bir âlem olmaktan uzaktır.

Klâsik Türk şiirinde mersiyeler, halk şiirinde ise ağıtlar ölüm hâdisesi ve kavramından daha çok ölen kişinin şahsî husûsiyetleri etrafında teşekkül eder. Ölen kişinin iyilikleri, güzel yanları bir bir sayılır; genç ise erken ölümden dolayı duyulan üzüntü dile getirilir. “*Mersiyelere bu açıdan bakılacak olursa genelde dünyanın geçiciliği, gaddarlığı ve zalimliği, feleğe sitem, yas, övgü, olayın tasviri ve dua, temenni olmak üzere başlıca beş bölümden meydana geldiği görülecektir. Şair ilk bende (veya beytlerden meydana geliyorsa şiirin giriş kısmında) şiirine bu dünyanın geçici olduğunu, bu güzelliklere kanmamak gerektiğini ve kâinatın aslında ne kadar zalim olduğunu vurgulayarak başlar. Daha sonraki bendler kahramanın övgüsünü ve bu arada böylesine değerli bir kişinin kaybindan doğan üzüntüyü dile getirir. Bu bölüm*

bazen yasa çevrenin, tabiatın da katılmasıyla daha farklı bir hal alır. Adeta kahramanın ölümüne bütün âlem ağlamaktadır. Ardından da böylesine değerli veya genç bir kişiye kıymış olmasından dolayı feleğe sitemler edilir. Mersiyelerin son bölümü pek az istisna dışında daima dua ve temenni bölümlerinden meydana gelmiştir.” (İsen 1993: XXXII). Genel manada klâsik mersiye-nin formunu ve iç plânını bu maddeler kurar.

XIX. yüzyılın klâsik sanatkârlarından biri olarak karşımıza çıkan Âkif Paşa'nın *Mersiye* ile, daha önce ifade ettiğimiz gibi, bağlı olduğu gelenekten ayrıldığını, onun dışına düştüğünü görürüz. *Mersiye* ile Âkif Paşa hem klâsik mersiyenin formundan ve iç plânından ayrılır, hem de ölüm hâdisesi onun için büyük bir ıstırap kaynağına dönüşür. Bu sebeple şairin ölüm ve ölüm sonrası konu alan *Mersiyesi*'nin yeni olduğu fikri üzerinde A. H. Tanpınar ısrarla durur. Ona göre bu şiir, “*Küçük şeklinde ve nisbeten durulmuş dilinde insanın ta kendisini arayan yeni şiidir.*” (Tanpınar 1982: 98). Yine onun ifadesiyle “*Böylece Âkif Paşa, bu onaltı mısranın içinde şiirin insanla münasebetini değiştirdiği gibi, yepyeni bir tem de getirmiştir.*” (Tanpınar 1982: 100). “*Nedim'den itibaren çerçevelerini zorlayan şiirimizde bu koşma, sadece teessürî sahada kalmasına rağmen ilk muvaffak hamledir. Âkif Paşa'nın ancak Şinasî'den sonraki nesil tarafından tanınmış olması da onun eseriyle edebiyatımızda ne kadar yeni olduğunu gösterir.*” (Tanpınar 1982: 100). Âkif Paşa'nın “*Torunu için yazdığı mersiyede şairin ilhamı, kasîdede olduğu gibi eski şiirin insanı yarı susturan ve hislere mâhiyet değiştiren sistemi ile karşılaşılmaz. Sanki hece veznini ve koşma şeklini almasıyla teessürî hayat birdenbire bütün hürriyetini kazanır. Burada Nâmık Kemal'in, Vâsîf'in şiiri için yaptığı dikkatin isabeti meydana çıkar. Değişen teknik ile sanki insanın kendisi meydana çıkmıştır. Filhakika daha ilk kıt'adan itibaren hakikaten duyulmuş şeylerin, dünyasına gireriz. Kaybedilen torunun küçücük ve sevimli varlığı ve asıl mühimi ölümün kendisi, gerisi olmayan mâcera bizi birden bire sarar.*” (Tanpınar 1982: 98). Bu sarış ve kavrayıştaki başarı önemli bir tarafıyla şüphesiz duygunun samimiliğinde aranmalıdır.

Burada öncelikle tekniğe ait unsurlardaki değişme ile muhtevada meydana gelen değişmenin birlikte yürüdüğü şiirin metni üzerinde durmak gerekecektir:

MERSİYE

Tıfl-ı nâzenînim unutmam seni
 Aylar günler değil geçse de yıllar
 Telh-kâm eyledi firâkın beni
 Çıkar mı hâtırdan o tatlı diller
 Kıyılmaz iken öpmeğe tenin
 Şimdi ne hâldedir nâzik bedeninin
 Andıkça gülşende gonca-dehenin
 Yansın âhım ile kül olsun güller

Tagayyürler gelip cism-i semîne
 Döküldü mü siyâh ebrû cebîne
 Sırma saçlar yayıldı mı zemîne
 Dağıldı mı kokladığım sünbüller

Feleğin kînesi yerin buldu mu
 Gül yanağın reng-i rûyun soldu mu
 Acaba çürüdü toprak oldu mu
 Öpüp ohşadığım o pamuk eller

(Âkif Paşa 1997: 164)

A. H. Tanpınar'ın “*Değişen teknik ile sanki insanın kendisi meydana çıkmıştır.*” (Tanpınar 1982: 98) derken, bu halk şiirinin formunu arayan *Mersiye*'nin muhtevasında meydana gelen yeniliği önemli bir tarafıyla şairin teknikte yaptığı değişikliğe bağlaması yerindedir. Bazı araştırmacılar tarafından halk şiiri tarzında yazılmış tek eseri olarak gösterilen (Parlatır 1988: 253, Uçman 1989: 262) Âkif Paşa'nın *Mersiye*'si, onun şiir sanatı içinde bu alanda heceyi kullanması bakımından yalnız kalmaz. *Divan*çesinde bir de 6+5=11 duraklı hece vezniyle yazılmış koşma formunda “*Şarki*”sı yer alır (Âkif Paşa 1997: 178). Bu da Âkif Paşa'nın halk şiiri kaynağına gidişte arzusunun olduğunu gösterir. Mahallîleşme cereyanı çerçevesinde klâsik şairlerde heceyle yazılmış şiirlere daha önce rastlanmaya başlanmıştı (Köprülü 1989: 299). Nitekim Nedim'in ve Şeyh Gâlip'in saz şiirinde kaynağını bulan hece denemeleri bunlar arasındadır. “*Hece vezninin Tanzimat'tan sonra birden bire kazandığı rağbette bu koşmanın, en yakın devirde gelenekten kopmuş örnek sıfatıyla mühim bir hissesi vardır.*” (Tanpınar 1982: 99). Şairin hece veznine ve az çok halk diline gitmek istemesi yalnızca mahallîleşme cereyanı ile izah edilemez. Kanaatimizce şair, aynı zamanda ölüm karşısında şahsî dramını, kaybedilen torun karşısında duyulan acıları klâsik edebiyatın teşrifatçı üslûbu-

nun ve klişeleşmiş ifade kalıplarının dışında dile getirme ihtiyacı duymuş olmalıdır. Nitekim daha ilk hanede,

Tıfl-ı nâzenînim unutmam seni
Aylar günler değil geçse de yıllar
Telh-kâm eyledi firâkın beni
Çıkar mı hâtırdan o tatlı diller

söyleyişi, her türlü teşrifattan, tecrit plânından uzak, acı çeken insanın samimi duygularını ve dramını verir.

Bu şiir aynı zamanda devri içerisinde yeni ve farklı bir söyleyişi getirir. Âkif Paşa, *Mersiye* ile yalnızca gelenekten ayrılmakla kalmaz, gelenekle birlikte kendi şiirinin de şekil ve muhtevasından uzaklaşır. Divançesinde yer alan kızının ölümü üzerine tarih düşürdüğü mersiye ile yapılacak küçük bir karşılaştırma bunu açıkça gösterir:

‘Atıyye Fâtıma hânım ki tâzelikte dirfğ
Verem dedikleri derd etdi kâmetin iki kat

Eser-pezîr-i devâ olmayıp o dâ-i ‘udâl
Bitirdi şerbet-i merg ile hâdimü’l-lezzât

İşitdi vâlidî yandı yakıldı Edirne
Unutmaz anı gönül tâ-be-haşr-ı mahlûkât

Kemâl-i hüzn ile kayd etdi lafz-ı târîhin
İkiyüz ellide yedide ‘Atıyyem etdi vefât

(Âkif Paşa 1997: 159)

Kızı için yazdığı bu mersiyede kuru bir ifadenin içinden geleneğe bağlı konuşan şair, torunu için yazdığı *Mersiye*’de şiiri zihni plândan çıkarır, onu bir duygunun malı, bir duygunun kendisi yapar. Ölümüne uzaktan bakan tarih manzumesinde şair, bir ölüm haberini verir gibidir. Oysa torunu için yazdığı şiirde ölüm, insanı içten saran onun hayat karşısındaki dramatik duruşunu kurran temel gerçekliği olur.

Edebiyat tarihçisi dikkatiyle ‘ölümle değişme’ meselesini klâsik Türk edebiyatı dairesinde yenileşme fikriyle ele alan A. H. Tanpınar, “*Makber’in esas temlerinden biri olan ‘ölümle değişme’ fikrinin de bu koşma ile*

başlaması, yahut bu temin öteden beri her edebiyatta az çok mevcut olduğu düşünülürse, yenileşmesidir.” (Tanpınar 1982: 99) görüşünü ileri sürer. Ancak, Mikhail Baktine'nin de işaret ettiği gibi hiçbir edebî “‘söylem’, ‘önceden söylenmiş’e, ‘bilinen’e, ‘ortak düşünce’ye vb. yönelmeden edemez.” (Aktulum 1999: 26). Bir edebî metnin, “*ister çağdaş ister eski, ister klâsik metinler söz konusu olsun, metinlerarasının her yazı kalgısına özgü değişmez bir özellik olduğunu, hiçbir metnin daha önce yazılmış başka metinlerden bağımsız olarak yazılmayacağını, açık ya da kapalı bir biçimde her metnin daha önce yazılmış metinlerden izler taşıdığını,*” bazı bakımlardan önceki metinleri hatırlattığını ifade etmeliyiz (Aktulum 1999: 19). Böyle bir yapı, genişleyen yelpazede metinlerarası ilişkiler ağını karşımıza çıkaracak, bunların tespit ve yorumunu gerekli kılacaktır. Metinlerarası ilişkilerin bu geniş yelpazesi, bir metnin hiçbir zaman kesin ve son bir çözümlenmesinin olmayacağını, her yeni bağlantıyla birlikte yorumcunun yeni keşiflerde bulunabileceğini ve her keşiften sonra da metnin kendini yeniden yaratacağını gösterir (Eco 2003: 49-50).

Probleme bu çerçevede yaklaştığımızda A. H. Tanpınar'ın edebiyat tarihçisi dikkatiyle yenilik olarak baktığı ve üzerinde ısrarla durduğu bu, ‘ölüm hâdisesine realist dikkatle yaklaşma’ ve ‘ölümle değişme’ fikrinin Anadolu Türkçesinin erken dönem şairleri arasında yer alan Yunus Emre'nin şiirlerinde de geçtiğini görürüz. Yunus Emre'yi okuyup okumadığı konusunda elimizde bilgi olmamakla birlikte Âkif Paşa'nın Yunus Emre'yi okuması kuvvetle muhtemeldir. Hatta aksi bile olsa bu durum, onun *Mersiye*'sini, aynı medeniyet dairesinde, aynı geleneğin içerisinde yer alan Yunus Emre'nin şiirleriyle metinlerarası ilişkiler çerçevesinde değerlendirmemize engel teşkil etmez.

Âkif Paşa'dan beş yüz yıl kadar önce mezarlık âleminin içine eğilen Yunus Emre, ölümle beden değişmesi fikrinden birer ibret levhası çıkarır. Âkif Paşa'nın *Mersiye*'si ile metinlerarasılık kurabileceğimiz geniş malzeme sunan şiiriyle şair, insan vücudu üzerinde karar kılan dikkati ve ısrarıyla mezarın içini kendi gerçekliğinde görmeye ve göstermeye çalışır:

Sabahın sinlere vardum gördüm cümle ölmüş yatur
Her birî bî-çâre olup ‘ömrin yavı kılmış yatur

Vardum bunların katına bakdum ecel heybetine
Niçe yiğit murâdına irememiş ölmüş yatur

Yemiş kurd kuş bunı keler niçelerin bağrın deler
Şol ufacak nâ-resteler gül gibice solmuş yatur

Topraga düşmüş tenleri Hakk'a ulaşmış cânları
Görmez misin sen bunları nevbet bize gelmiş yatur

Esilmiş incü dişleri dökülmüş saru saçları
Bitmiş kamu teşvişleri Hak varlığın almış yatur

Gitmiş gözünün karası hiç işi yokdur turası
Kefen bizinün pâresi sünüğe sarılmış yatur

Yunus 'âkilisen bunda mülke sûret bezemegil
Mülke sûret bezeyenler kara toprak olmuş yatur

(Yunus Emre 1997a: 131-132)

Bu mısralardan da anlaşılacağı üzere Âkif Paşa'nın *Mersiye*'si, Yunus Emre'nin şiirindeki 'ölüm hâdisesine realist dikkatle yaklaşma' ve 'ölümle değişme' fikri ile dikkate değer benzerlikler sergilemektedir. İki şiir arasındaki paralellikler 'ölüm hâdisesine realist dikkatle yaklaşma' ve 'ölümle değişme' fikri etrafında metinlerarasılık kurabileceğimiz yapıdadır. Her şeyden önce iki şiir de maddî varlığın, yani insan bedeninin ölümünün ifadesinde birleşir.

Âkif Paşa, ıstırap içinde dikkatle eğildiği mezardaki torununun cesedinin ölümle değişmesini sorgularken,

Tagayyürler gelip cism-i semîne
Döküldü mü siyâh ebrû cebîne
Sırma saçlar yayıldı mı zemîne
Dağıldı mı kokladığım sünbüller

sorularını yöneltir. Şiirde yer alan "cism-i semîn" terkinde görüldüğü üzere mezarın içindeki çocuğun vücudunu 'yasemin cisim', 'yasemin çiçeğinden yapılmış vücut, yasemin çiçeği gibi vücut' şeklinde bir metaforla verir ve yasemin çiçeğinin solmasıyla cesedin ölümden sonra değişmesi arasında ilgi kurar. Buna benzer şekilde Yunus Emre de,

Şol ufacak nâ-resteler gül gibice solmuş yatur

derken mezarın içindeki çocuk (nâ-reste) vücudunun ölümden sonraki değişimini gül benzetmesiyle dikkatlere sunar. Âkif Paşa'nın benzetmesiyle metinlerarasılık kurulabilecek tarzda Yunus Emre'nin bu mısraında da gülün

solması gibi mezardaki küçük çocuğun vücudunun rengi solmakta ve yapısı değişmektedir. Görüldüğü üzere her iki şair de ‘ölümle değişme’ fikrini ele alışı aynı hayalde ve benzetmede birleşir. Esasen bu ‘ölümle değişme’ fikrini, gelenek içerisinde Yunus Emre’nin de beslendiği kaynak olan Ahmed-i Yesevî’ye kadar çıkarabiliriz. Ahmed-i Yesevî’nin şiirleri arasında ‘ölümle değişme’ fikrinin dikkatlere sunulduğu,

kızıl gül dik yüzüng bolğay misl-i saman
(kızıl güle benzer yüzün saman olur)

(Ahmed-i Yesevî 1983: 258-259)

gibi, insan bedeninin ölüm sonrasında değişimini tasvire yarayan mısralarla karşılaşılır.

Âkif Paşa *Mersiye*’sinde,

Sırma saçlar yayıldı mı zemîne

mısraıyla ölümle değişmeyi sorgularken, realist bir bakışla, sırma gibi sarıya çalan saçların zamanla bedenden ayrılarak mezarın içinde zemine yayılması fikrini getirir. Biz aynı benzetme ve saçların mezarın içinde toprağa dökülmesi (yayılması) tasviriyle Yunus Emre’de de karşılaşırız. Yunus Emre’nin,

Esilmiş incü dişleri dökilmiş saru saçları

söyleyişindeki “*dökülmüş saru saçları*” ibaresi metinlerarası düzlemde aynı realist dikkati ve bakışı verir.

Âkif Paşa, sorgulayan bakışını mezardaki torununun üzerinde gezdirirken küçük çocuğun vücuduna ait bazı unsurları sayar:

Döküldü mü siyâh ebrû cebîne
Sırma saçlar yayıldı mı zemîne
Dağıldı mı kokladığım sünbüller

Bu mısralarda çocuğun kaş ve saç rengi gibi fizikî özellikleri, realist dikkati öne alan bir bakışla sergilenir. “*Sümbül*” gibi klişe bir ifade bile şiir-

deki bu realist bakışı bozmaz. Yunus Emre ise, insan vücudu üzerindeki dikkatini Âkif Paşa'nın *Mersiye*'sine göre daha geniş bir çerçeveye oturtur:

Gitmiş gözünün karası hiç işi yokdur turası
Kefen bizinün pâresi sünüğe sarılmış yatur

mısralarında, “göz”, “gözünün karası” söyleyişinde gözün rengi, kemik anlamına gelen “sünüg” hep bu ölen kişinin uzuvlarındaki değişmeyi sergilemeye yönelik ifadelerdir.

Erken dönem Anadolu Türk edebiyatında ölüm hâdisesini kendi realitesinde görmeye ve edebî eserin dünyasına taşımada Yunus Emre yalnız kalmaz. Şeyyad Hamza ve Âşık Yunus gibi şairlerin şiirlerinde de ölüm fikrinin realist tasviriyle karşılaşırız. Yunus Emre ile çağdaş sayabileceğimiz Şeyyad Hamza, veba salgını üzerine yazdığı kaside şeklindeki mersiyesinde,

Göresin bir kafa yatur çürümüştür
(Akar 1987: 4)

derken mezarın içine yönelen dikkatiyle ‘ölümle değişme’ fikri üzerinde durur.

Yunus Emre'den sonra onun takipçisi Âşık Yunus'ta da mezarlık âleminin buna benzer şekilde dile getirilişi ile karşılaşırız:

Yûnus dir ki gör takdîrün işleri
Dökülmüştür kirpikleri kaşları
Başları ucunda hece taşları
Ne söylerler ne bir haber virürler
(Yunus Emre 1997b: 83)
Şair özellikle,
Dökülmüştür kirpikleri kaşları
derken Âkif Paşa'nın,
Döküldü mü siyâh ebrû cebîne

mısraıyla metinlerarası düzlemde birleşir. Yalnız Âkif Paşa, bütün şiir boyunca monolog şeklinde kalan, muhatabında cevabını bir türlü bulamayan sorusunu ısrarla mezarındaki torununa yöneltir. Âşık Yunus ise,

Başları üstünde hece taşları
Ne söylerler ne bir haber virürler

derken mezardaki insanların konuşmayacağını bilir.

Âşık Yunus, İslâm medeniyetinin algısı içerisinde ibret gözüyle baktığı dünyanın gelip geçici olduğunu belirtmeye yarayan “yalancı dünya” kodlamasıyla hayat felsefesini ve insanın değişmez yazgısını da ifade alanına döker:

Yalancı dünyaya konup göçenler
Ne söylerler ne bir haber virürler
Üzerinde türlü otlar bitenler
Ne söylerler ne bir haber virürler

(Yunus Emre 1997b: 83)

Âkif Paşa'nın *Mersiye*'sinde ise dünya şaire kin besleyen “feleğin” onu cezalandırdığı yerdir. Nitekim,

Feleğin kînesi yerin buldu mu

diyen şair, başına gelen bu felâketi yine İslâm medeniyeti dairesinde her türlü kötülüğün kaynağı olarak değerlendirilen ‘feleğe’ yüklerken Yunus’la aynı klâsik kültürün ve zihniyetin içinden konuşur.

Âkif Paşa'nın şiiri bitiren,

Acaba çürüdü toprak oldu mu
Öpüp ohşadığım o pamuk eller

mısralarına karşılık Yunus Emre'de,

Yunus 'âkilisen bunda mülke sûret bezemegil
Mülke sûret bezeyenler kara toprak olmuş yatur

söyleyişini buluruz. Yaşadıkları çağın farklı olmasına rağmen aynı kültür dairesinde yer alan her iki şairde de ölümle birlikte “*toprak olmak*” kavrayışı dile getirilir. Maddî ölümün, insan bedeninin canlılığını kaybedişinin ifade alanına taşınmasındaki dikkat ortaktır. Gerek Âkif Paşa, gerek Yunus Emre ve gerekse Âşık Yunus bu şiirlerinde ölüm hâdisesinin ifadesini insan bedeniy-le sınırlar.

Âkif Paşa'nın *Mersiye*'sinin Türk edebiyatı geleneği içerisinde bir başka kolla, halk şiirinin ağıt geleneği ile de metinlerarası ilişkisini kurmak

mümkündür. Ölüm teminin halk şiirinin ağıtlarında da insan bedeniyle kendi gerçekliği içinde ele alındığı söyleyişlerle zaman zaman karşılaşırız. Halk şiirinden aktaracağımız şu örnekler,

Âhır işte ecel şarabına kandım
Canım teslim edüp tabuta kondum
İşte kara yerin altına indim
Hayır duâ edin rûhum şâd edin

(Elçin 1990: 174)

Öldürürsin egnim başım soyarsın
Şol nâzik tenimi yere koyarsın

(Elçin 1990: 176)

her ne kadar ölüm hâdisesi üzerinde derinleşmese de, ‘ölüm hâdisesine realist dikkatle yaklaşma’ da ve mezarın içini dikkatlere sunmada, bu fikrimizi belirli ölçüde destekleyecek mahiyettedir. Halk şiiri bazen ölüm hâdisesinin üzerine eğildiğinde onu gerçekçi bir bakışla kendi çıplaklığında sergilemesini bilir.

Bu küçük *Mersiye*’nin Türk edebiyatındaki yerini ve fonksiyonunu belirlemek isteğiyle “*Türk romantizminin başlangıcını bizce bu eserde aramalıdır.*” diyen A. H. Tanpınar, Âkif Paşa’nın *Mersiye*’sindeki eski klişe sözler üzerine de dikkat çekerek, “*Vâkıa burada da klişe vardır. ‘Gonce-dehen, firak, telh-kâm, sünbül (saç yerine)’ gibi kelimeler ve tâbirler, gülşende hatırlama gibi şairâne söyleyişler, uzun bir kullanışın halk ağzında dahi tesirini tükettiği unsurlardır. Fakat Âkif Paşa’nın koşması onlarla büsbütün başka bir terkip kurar.*” (Tanpınar 1982: 99) tespitinde bulunur. A. H. Tanpınar’ın işaret ettiği, fakat ifade etmediği tertip, şiirin bütün bu sevgili etrafında varlık kazanan kelime kadrosunun artık ölmüş bulunan küçük torunun ifadesine çevrilmiş olmasıdır. *Mersiye*’yi biraz da bu kelime kadrosunun, geleneğin belirlediği fonksiyonun dışında kullanılmış olması, yeni ve ilgi çekici kılar.

Tanpınar’ın, yukarıda da işaret ettiğimiz, “*bu küçük manzume ile Edhem Pertev Paşa’nın ‘Tıfl-ı nâim’ tercümesinden evvel çocuk ve çocuk sevgisi temlerinin edebiyatımızda başladığını da söyleyelim.*” (Tanpınar 1982: 100) tespitine de ihtiyatla yaklaşmak gerekir. Zira, henüz yatay ve dikey boyutta ciddi etüdü yapılmamış olan Türk edebiyatı içinde A. H. Tanpınar’ın bu tespi-

tini sınırlı çerçevede de kalsa Yunus Emre'ye kadar genişletme imkânına sahibiz. Yunus Emre'nin mezarın içine eğilen dikkati çocuğu da ihmal etmez. Şairin,

Şol ufacık nâ-resteler gül gibice solmuş yatur

mısrasında kullandığı 'ergenlik çağına gelmemiş küçük çocuklar' anlamındaki "nâ-resteler" kelimesiyle Âkif Paşa'dan çok önce ölmüş çocuğa acıma ve merhamet duygusunun karıştığı bir sevgiyle yaklaştığı görülür. Yunus Emre divanında genç ölümü konu alan başka mısralara da rastlanır:

Bu dünyede bir nesneye yanar içüm göyner özüm
Yigid iken ölenlere gök ekini biçmiş gibi .

(Yunus Emre 1997b: 490)

Daha önce de belirttiğimiz gibi Âkif Paşa, *Mersiye* ile yenileşme dönemi sanatkârlarına tesir eder. "*Tanzimat'tan sonraki şiirde o kadar mühim bir yer tutan ferdî ölüm karşısındaki vaziyet ve mersiye şiiri de ona bağlanabilir. Bunların içinde Hâmid'in 'İbn-i Mûsâ'daki Ümmü'l-Asâm'in türküsinü ve bütüin sahneyi, 'Nejad Ekrem'deki hece vezni manzumelerin birçoğunu doğrudan doğruya devamı olarak sayabiliriz.*" (Tanpınar 1982: 99). Gerek Abdülhak Hâmit'te, gerekse Recaizâde Mahmut Ekrem'de yer tutan, başta *Ara Nesil* mensupları olmak üzere daha sonraki nesillerde de devam eden "*Kitabe-i Seng-i Mezar*"ları, mezarlık tablosunu, ölüm hâdisesi etrafında gelişen dikkati ve hissî hayatı bir tarafıyla Âkif Paşa'ya bağlamak doğru olacaktır. Abdülhak Hâmit'in *Makber*'de mezar üzerinde toplanan dikkatinin yanında,

Bak bak, ne değişmiş ol semenber!..
Gül çehresi, bak, ne yolda muğber...

(Tarhan 1982: 46)

gibi söyleyişlerle 'ölümle değişme'yi verişi hep aynı kaynağı işaret eder. Yine benzer şekilde Recaizâde Mahmut Ekrem, oğlu Nijâd Ekrem'in ölümü üzerine yazdığı *Âh Nijâd* başlıklı şiirinde heceyle,

Hasret beni cayır cayır yakarken
Bedenimde buzdan bir el yürüyor
Hayalin çılgın çılgın bakarken
Kapanası gözümü kan bürüyor

(Ekrem 1997: 405)

derken Âkif Paşa'nın ölüm karşısındaki tavrına, diline ve söyleyişine yaklaşır. Aynı şiirin,

Bu kayguya yürek nasıl dayansın?
Bedenciğin topraklarda çürüyor?

(Ekrem 1997: 405)

mısralarında Âkif Paşa'nın mezarın içine yönelen dikkatiyle birleşir. Artık yeni sanatkâr klasik şiirin estetik dünyasından uzaklaşmış, yeni bir söyleyişi kurmanın peşine düşmüştür.

Tecrit esasına bağlı sanat eseri vücuda getirme çabasında olan klâsik şair, şiirini bağlı olduğu estetik daire içerisinde kuracaktır. Böyle bir estetik yapı, 'mimesis' esasına bağlı sanat eserinde gördüğümüz dış dünyanın birebir yansıtılması ilkesine bağlı kalmaz, ondan farklı şekilde eser ortaya koyar. Dış dünyanın gerçekliğini, yaşanan gerçekliği aşarak, onu soyutlayıp genelleyerek üst bir gerçeklik alanı kurar. Artık sanatkâr, sanat eserinde dış dünyada yaşanan gerçekliğin üstüne çıkarak kurduğu bu üst gerçeklik alanından konuşur. *Divançesinde* ölümle ilgili başka şiirleri de bulunan Âkif Paşa, ferdin ve "ben" in ifadesi olması bakımından *Adem Kasidesi* 'nde de karşılaştığımız gibi, bu küçük *Mersiye* ile klâsik edebiyatın dışına düşer ve yeni bir estetik algının içinden konuşur. Bu estetik algı değişimiyle artık sanat eseri ferdin ölümünü, ölüm sonrasında cesedin geçirdiği değişimi ve bunun şairin iç dünyasında yarattığı büyük ıstırabı dile getirir. Şiiri bir taraftıyla ilgi çekici kılan, edebiyat araştırmacılarının dikkatinin üzerinde toplanmasını sağlayan da bu olmalıdır.

Âkif Paşa, *Adem Kasidesi* ile *Mersiye* 'de hem bağlı olduğu klâsik şiir estetiğinin dışına çıkar, hem de kendi şiirinin ana karakteristik yapısının uzağından konuşur. Şairin yaptığı asıl yenilik burada aranmalıdır. Oysa klâsik sanatkâr, "geleneğin devamlı tesir ve müdahalesi altında kalmıştır. Bu edebiyatın terbiyesini almış şair için geleneğin dışında bir şey tasavvur etmenin, onun tanımadığı, getirmediği başka şeyleri denemenin yolları kapalıdır.(...)"

Gelenek dış âlemde görülen her şeyi, yaşanan her duygu ve hayat tecrübesini değil, bunlar arasından yaptığı seçimin getirdiklerini şiire işlenecek konu olarak verir.” (Akün 1994: 421). Ancak sanatkârdan sanatkâra değişen ilham ve mahallîleşme cereyanı geleneğin içerisine bazı yeni unsurları taşır (Akün 1994: 421). Âkif Paşa, *Adem Kasidesi* ve *Mersiye*’siyle işte bu geleneği kırar. Artık yeni ve farklı bir eşya ve varlık anlayışının içinden konuşur. Bu da şairin yaşanan hayatın gerçekliğini görmesini ve göstermesini sağlayan estetik düzlemi kurar.

Âkif Paşa’yı böylesine farklı bir estetiğin dairesi içinden konuşturan sebep neydi? Eğer Paşa’nın herhangi bir batı dili bilmediği konusunda Gibb’in tespiti (Tanpınar 1941: 245) doğruysa, dolayısıyla bu ölüm temini devri içinde yeni bir dikkatle ele alması durumunu sadece tesadüfle açıklamak pek de isabetli olmayacaktır. Kanaatimizce Âkif Paşa’yı, muayyen ölçüler içinde de kalsa, klâsik Türk edebiyatının estetik dairesinin dışından konuşturan saiklerin başında, zaman zaman “*ben*”in ferdi boyutta gelişen buhranını ve ıstıraplarını doğrudan ortaya koyma ihtiyacı duymuş olması bulunmaktadır. Torunun ölümünün ruhunda yarattığı ıstırap, onun klâsik edebiyatın teşrifatından sıyrılarak çektiği acıları, halk ağıtlarını hatırlatan çıplak dille samimi bir şekilde ortaya koymasına zemin hazırlamış gibidir. 1887’de Yozgat’ta doğan, 1813 yılına kadar burada yaşayan, çocukluğunu ve ilk gençlik yıllarını Anadolu’nun bu küçük yerleşim biriminde geçiren Âkif Paşa’nın (Kavaz 2002: 9) böyle bir psikoloji içinde, biraz da şuuraltının sürüklediği ortamda, kendini halk şiirinin kaynağında bulması gayet tabii görünmektedir. Böylece çok sayıda sanatkârın yüzyıllardır kullana kullana eskittiği klişe tabirlerden de belirli ölçüde uzaklaşarak kendisi olur ve içinde bulunduğu yakıcı duyguları doğrudan ifade alanına taşıma imkânına kavuşur. *Mersiye*’de şairin duygularına saz şiirinin (Tanpınar 1941: 245) de refakat ettiğini gözden kaçırmamak gerekir. Şüphesiz, Tanpınar’ın da işaret ettiği gibi bu küçük şiirin yeni bir söyleyişi aralamasında saz şiiri formunun sunduğu imkân dikkate değer. Bir bakıma ancak ıstırapıyla insan olan Âkif Paşa, geleneğin dışına çıktığında, kendisi olduğunda ve insanı kendi realitesinde bulduğunda dikkatleri üzerinde toplamayı başarır. Daha önce de işaret ettiğimiz gibi, A. H. Tanpınar’ın “*ancak sıkıntı ve ıstırap anlarında şair olan Âkif Paşa*” (Tanpınar 1982: 93) nitelmesi bu manadadır.

Bütün bu metinlerarası ilişkiler çerçevesindeki değerlendirmeler, ölümü kendi gerçekliğinde görme ve ‘*ölümle değişme*’ fikrinin Âkif Paşa’dan önce başta Yunus Emre olmak üzere çeşitli şairler tarafından işlendiğini gösterir.

Bazı edebiyat tarihçisi ve araştırmacılarca Âkif Paşa'nın yaptığı bir yenilik olarak gösterilen 'ölümle değişme' temi, ancak dönemi içinde değerlendirildiğinde bir anlam taşır. Şüphesiz Türk edebiyatında ölüm temininin değişim ve gelişim seyrinin takibi böyle bir yazının sınırlarını aşar. Daha başka ve geniş bir çalışmanın konusu olmak durumundadır. Henüz Türk edebiyatında temlerin gelişim ve değişimi üzerine monografik çalışmalar yapılmadığı için bu noktada kesin hükümlerden kaçınılması gerektiğini göstermesi bakımından Âkif Paşa'nın *Mersiye*'si iyi bir örnek olarak önümüzde durmaktadır.

Kaynakça

- AHMED-İ YESEVÎ, (1983). *Dîvân- Hikmet'ten Seçmeler*, Hazırlayan: Kemal Eraslan, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- AKAR, Metin (1987). "Şeyyad Hamza Hakkında Yeni Bilgiler-I", *Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türklük Araştırmaları Dergisi*, S. 2, İstanbul.
- AKTAŞ, Şerif, (1996). *Yenileşme Dönemi Türk Şiiri ve Antolojisi 1*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- ÂKIF PAŞA, (1305). *Tabsıra-i Âkif Paşa*, Matbaa-i Ebuzziya, Konstantiniyye.
- ÂKIF PAŞA, (1997). *Âkif Paşa Divançesi*, Hazırlayan: M. A. Yekta Saraç-M. Fatih Andı, *İlmî Araştırmalar*, S. 4, İstanbul.
- AKTULUM, Kubilây (1999), *Metinlerarası İlişkiler*, Öteki Yayınevi, Ankara..
- AKÜN, Ömer Faruk (1994), "Divan Edebiyatı", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 9, İstanbul..
- DEMİR, Yavuz, (1992). "Longing for Death: Goethe's The Sorrows Of Werther and Âkif Pasha's Adem Kasidesi", *Ondokuzmayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, S. 7, Aralık, Samsun.
- DEMİRCİ, Mehmet, (1987). Mutasavvıflara Göre Ölüm, *İslâmî Araştırmalar*, S. 3.
- EBUZZİYA TEVFİK, (1308). *Numûne-i Edebiyat-ı Osmaniye*, Kostantiniyye.
- ECO, Umberto, (2003). *Yorum ve Aşırı Yorum*, (Çeviren: Kemal Atakay), Can Yayınları, 2. Baskı, İstanbul.
- ELÇİN, Şükrü (1990). *Türkiye Türkçesinde Ağullar*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- GİBB, E. J. Wilkinson, (1999). *Osmanlı Şiir Tarihi - A History Of Ottoman Poetry*, C. III-IV-V, (Çev. Ali Çavuşoğlu), Akçağ Yayınları, Ankara.
- İNAL, İ. Mahmut Kemal, (1988). *Son Asır Türk Şairleri*, C.I, 3. Baskı, Dergâh Yayınları, İstanbul.
- İSEN, Mustafa, (1993),. *Acıyı Bal Eylemek Türk Edebiyatında Mersiye*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- KAPLAN, Mehmet, (1978). *Şiir Tahlilleri I*, Dergâh Yayınları, 6. Baskı, İstanbul.
- KAVAZ, İbrahim, (2002). *Belgelerle Âkif Paşa Hayatı ve Eserleri*, Üniversite Kitabevi, Elazığ.

- KOLCU, Ali İhsan, (2002). *Türk Şiirinde Yokluk Fikri ve Âkif Paşa'nın Adem Kasidesi*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- KOLOĞLU, Orhan, (1986). *Miyop Çörçil (Churchill) Olayı ve -Cerîde-i Havadis'in Öyküsü-*, Yorum Yayıncılık, Ankara.
- MUALLİM NÂCÎ (1308). *Esâmî*.
- MUALLİM NÂCÎ, (1995). *Osmanlı Şairleri*, Hazırlayan: Cemal Kurnaz, MEB Yayınları, Ankara.
- ÖLMEZ, Ahmet, (1997). "Bilgegil Hocamız ve Onun Dilinden 'Adem Kasidesi' Şerhi", *Türklük Bilimi Araştırmaları*, Prof. Dr. M. Kaya Bilgegil Armağanı, nr. 5, Sivas.
- ÖZGÜL, M. Kayahan, (2000). *Arayışlar Devri Türk Şiiri ve Antolojisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara.
- PARLATIR, İsmail, (1988). "Âkif Paşa", *Büyük Türk Klâsikleri*, C. 8, Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- RECAÎ-ZADE M. EKREM, (1997). *Bütün Eserleri II*, Haz. İ. Parlatır-N. Çetin-H. Sazyek, MEB Yayınları, İstanbul.
- SEVÜK, İsmail Habib, (1943). *Tanzimat'tan Beri Edebiyat Antolojisi*, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- ŞEMSEDDİN SÂMÎ, (1996). *Kâmusu'l-A'lâm*, Tıpkıbasım, Kaşger Neşriyat, Ankara.
- SÜLEYMAN NAZİF, (1926). Âkif Paşa'nın Müceddidliği, *Servet-i Fünûn*, S. 94.
- TANPINAR, Ahmet Hamdi (1941). "Âkif Paşa", *İslâm Ansiklopedisi*, cüz: 4, İstanbul.
- TANPINAR, Ahmet Hamdi, (1982). *19'uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, Çağlayan Kitabevi, İstanbul.
- TANPINAR, Ahmet Hamdi, (1992). *Edebiyat Üzerine Makaleler*, Dergâh Yayınları, İstanbul.
- TARHAN, Abdülhak Hâmid, (1982). *Bütün Şiirleri-2 Makber / Ölü / Hacle / Bâlâdan Bir Ses*, Hazırlayan: İnci Enginün, Dergâh Yayınları, İstanbul.
- UÇMAN, Abdullah, (1989). "Âkif Paşa", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. II, İstanbul.
- YETİŞ, Kâzım, (1989). *Nâmık Kemal'in Türk Dili ve Edebiyatı Üzerine Görüşleri ve Yazıları*, İ Ü Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.
- YUNUS EMRE, (1997a). *Yunus Emre Divanı II*, Hazırlayan: Mustafa Tatcı, MEB Yayınları, İstanbul.
- YUNUS EMRE, (1997b). *Yunus Emre Divanı IV*, Hazırlayan: Mustafa Tatcı, MEB Yayınları, İstanbul.